

УДК 378.14:37

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.83.26>**В. А. Гончарук**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури, українознавства
та методик їх навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті розкрито теоретико-методичні основи формування пізнавальної активності здобувачів у закладах вищої освіти. Вказано на те, що молодим людям вже сьогодні слід готуватися до відбудови України після війни, до повернення до належного стану всіх галузей (економічної, культурної, ін.), і, в першу чергу, освітньої. Держава потребує зараз і потребуватиме згодом педагогів-професіоналів, які будуть позитивно вмотивованими до власної професії, усвідомлюватимуть її важливе призначення на невидимому освітянському фронті. Такого педагога повинен підготувати заклад вищої освіти, який буде дбати про позитивну налаштованість своїх здобувачів на майбутню професію, про усвідомлення ними необхідності здійснювати активну пізнавальну діяльність під час навчання у будь-яких умовах (стихійні лиха, епідемії, війни та ін.). Викладачам необхідно здійснювати роботу, спрямовану на формування емоційного складника професійної готовності здобувачів вищої освіти, що означає, розвиток у них бажання до пізнання нового, до розширення знань, до саморозвитку та самовдосконалення. Науково-педагогічні працівники закладу вищої освіти мають прикласти всі зусилля для формування пізнавальної активності здобувачів вищої освіти, що сприятиме соціальному становленню майбутніх учителів, їхньому саморозвитку та самореалізації. У закладі вищої освіти молодь, незважаючи на формат навчання, повинна активно «включатися» у навчально-пізнавальну працю під час і лекційних, і практично-лабораторних занять, і консультацій, виконання індивідуальних та самостійних завдань, інших різноманітних видів навчальної діяльності. Зазначено, що результативність навчання, яка зумовлюється активною участю здобувача у навчальній діяльності, буде залежати від його емоційного стану та позитивної мотивації до такої діяльності. Викладачам ЗВО належить використовувати різноманітні форми зацікавлення здобувачів освітнім процесом, а також формувати у них різні види пізнавальних мотивів.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, формування, пізнавальна активність, позитивна мотивація, пізнавальні мотиви.

Постановка проблеми. Нинішньому молодому поколінню потрібно буде відроджувати Україну з руїн війни, відбудовувати міста, піднімати економіку. Це покоління зможе впевнено це робити за умови належної професійної підготовки у закладах вищої освіти. Незважаючи на складну ситуацію в країні, заклади освіти намагаються створити належні умови для забезпечення освітніх запитів молодих людей.

Кожен науково-педагогічний працівник закладу вищої освіти повинен розуміти своє найголовніше завдання (особливо воно актуальне в умовах війни) – формування емоційного складника професійної готовності здобувачів, що означає, розвиток, попри всі катаклізми (стихійні лиха, епідемії, війну і т.п.) у суспільстві, у здобувачів бажання до пізнання нового, до розширення знань, до саморозвитку та самовдосконалення, що налаштовувало б їх на систематичну, наполегливу й відповідальну працю.

На сучасні виклики суспільства зможе відрегулювати особистість, яка керується позитивною мотивацією. Виявлення мотивів навчання, роз-

гляд їх та й узагалі власне процесу формування пізнавальної активності здобувачів вищої освіти постають актуальними завданнями у наш такий непростий час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різновекторно досліджували означену проблему такі науковці, як: М. Барчій, Т. Веретенко, В. Гузенко, О. Доля, О. Жукова, В. Знанецький, Т. Клибанівська, П. Лузан, Н. Орлова, Д. Соменко, Т. Тернавська, В. Тесленко, Л. Шевченко, О. Щербак та ін. Учені В. Мясичев, Ю. Шаров, Т. Шамова, Г. Щукіна, С. Якобсон розкрили чинники, що зумовлюють активізацію пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти у системі їх професійної підготовки.

Теоретичні основи управління навчально-пізнавальною діяльністю молодих людей з'ясовано у наукових працях Є. Белкіна, Л. Клименко, Н. Тализіної, Ю. Щербаня. Про умови ефективної організації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти ідеться у наукових розвідках таких учених, як: П. Автономова, В. Буряка, Л. Петренко, М. Скаткіна, А. Сорокіна; про форми та методи

активізації навчально-пізнавальної діяльності – у працях М. Єнікеєвої, В. Лозової, В. Онищук, Л. Степашка, І. Харламової, Т. Щукіної та ін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття теоретико-методичних засад ефективного формування пізнавальної активності здобувачів вищої освіти в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Закладам вищої освіти належить вдосконалювати освітній процес згідно з основними напрямками розвитку освіти. Відповідно до цього потребують розгляду й удосконалення способи підвищення рівня активності здобувачів вищої освіти в навчальній діяльності.

Пізнавальна діяльність особистості проявляється в умінні одержувати від викладача і самостійно ставити пізнавальні завдання, добирати способи досягнення мети і результату. На основі пізнання самого себе, усвідомлення своєї внутрішньої суті у процесі суспільної діяльності активізується самоаналіз пізнавальної діяльності. У такий спосіб розпочинається процес активізації пізнання здобувача, що триває впродовж і надалі, поступово трансформуючись із зовнішнього світу у внутрішній світ особистості, що віддзеркалюється у світоглядному баченні предметів, явищ, знань [1].

До трактування поняття «пізнавальна активність особистості» долучалася чимало вчених, причому більшість із них схилилася до думки, що це не лише здатність у здобутті міцних знань, їх глибокому осмисленні, а й у формуванні відповідної життєвої позиції особистості [2, с. 5].

Щоб вироблялася така активна життєва позиція у молодій людини, їй потрібно визначити для себе позитивні мотиви, сформувані переконання у необхідності навчальної активності.

Роботу з формування позитивної мотивації починати треба з усвідомлення молодими людьми того, для чого вони навчаються, з визначення для себе загальної освітньої мети й конкретних пізнавальних завдань. Для прикладу, їм можна сприймати освітній процес як свій посильний внесок у майбутнє України, як певну форму волонтерства, як роботу над собою на можливому освітянському фронті.

Очолити таку відповідальну діяльність покликані педагоги-наставники, викладачі, які на своєму, на перший погляд, невидимому фронті, несуть почесну варту на освітянському полі, незважаючи на психологічний стрес та на інші несприятливі чинники в умовах війни.

Науково-педагогічні працівники переконують молодь у потребі оптимістичного психологічного налаштування на пізнавальну діяльність, у необхідності отримання майбутньої професії, яка знадобиться їй у майбутній відбудові України. Так налаштована молодь, незважаючи на формат навчання у ЗВО, має активно «включатися» у навчально-пізнавальну працю під час і лекційних, і практично-лабораторних занять, і консуль-

тацій, виконання індивідуальних та самостійних завдань, інших різноманітних видів навчальної діяльності.

Під час формування пізнавальної активності здобувачів у вищому закладі освіти педагог, насамперед, враховує емоційну налаштованість учасників освітнього процесу на навчальну діяльність, іншими словами, на їхню мотивацію до навчання.

Методисти радять освітянам використовувати такі техніки мотивування: «переконання; викликання інтересу; навіювання; делегування; закріплення позитивного враження» [3, с. 121].

Відомо, що освітню мотивацію здобувача вищого закладу освіти складають потреби, мотиви і мета навчально-пізнавальної діяльності.

Педагогічна наука пропонує поділ мотивів на дві основні групи: пізнавальні та соціальні. У межах окресленої теми звернемо увагу на перші. Пізнавальні мотиви пов'язуємо як із обсягом і змістом пізнавальної діяльності, так і з процесом її виконання. Розрізняємо такі їх підгрупи, як: широкі пізнавальні мотиви – виникають у здобувачів залежно від рівня їхньої зацікавленості новими подіями, явищами, фактами, закономірностями у пропонованій навчальній інформації; навчально-пізнавальні – мотиви, які спрямовані на вироблення інтересу до нових способів оволодіння навчальною інформацією, на таку самоорганізацію навчальної діяльності, яка забезпечуватиме її ефективність; мотиви самоосвіти – налаштовують здобувачів на пошук нових шляхів і постійне вдосконалення існуючих способів пізнання необхідного обсягу знань.

Н. Войтенко, Б. Шатохін пропонують педагогам враховувати під час організації навчально-виховного процесу такі принципи, які сприятимуть виробленню позитивної мотивації до навчання: «діяльність повинна бути особистісно-значима, приваблива для студентів; повинні створюватися умови, що активізують реалізацію потенціалу всіх учасників заняття в ході їх спільної діяльності і при обговоренні результатів; кожен студент повинен мати можливість проявити і розвинути свої індивідуальні якості, що володіють сутнісною цілісністю (самовираження, самоствердження); спільна діяльність повинна бути цікавою, посилювати інтерес, пізнавальну активність» [3, с. 121].

Поняття пізнавальної активності і самостійності взаємопов'язані, недостатня активність конкретного здобувача вищої освіти веде його до залежності від інших, позбавляючи самостійності. Керівництво активністю здобувачів можна називаємо активізацією. Її визначають як довготривалий, постійно діючий процес спонукання здобувачів до цілеспрямованого навчання, орієнтований на подолання пасивної і стереотипної діяльності, уникнення спаду і застою в розумовій роботі [4].

Учені досліджували особливості пізнавальної активності особистості.

Дослідники Д. Богоявленська та І. Петухов, беручи до уваги характер пізнавальної активності, виділяють три основні її рівні: 1) репродуктивний (здобувачі вищої освіти відтворюють ті способи діяльності, які використовувалися раніше), 2) евристичний («віднайдення» здобувачами нових способів пізнавальної активності або удосконалення вже існуючих); 3) креативний (творчий підхід до вирішення пізнавальних завдань, нестандартні шляхи їх виконання) [2, с. 6].

Викладачі використовують у закладах вищої освіти різноманітні способи активізації пізнавальної діяльності: різноманітність форм, методів, засобів навчання, виправданий і свідомий вибір яких суттєво впливає на ефективність навчальної діяльності, стимулює активність і самостійність здобувачів вищої освіти.

Існують різні шляхи оволодіння здобувачами прийомами пізнавальної діяльності. Установились такі підходи до розв'язання цього завдання:

1) оволодіння прийомами пізнавальної діяльності у процесі навчання, спрямованого на загальний розвиток особистості здобувача (змістовний підхід);

2) формування розумових прийомів у процесі спеціально організованої діяльності (операційний підхід) [5].

На практиці слід використовувати ці обидва прийоми.

Важливою умовою формування пізнавальної активності здобувачів вищої освіти вважаємо використання у пізнавальній діяльності інформаційно-комп'ютерних технологій. Комп'ютеризовані засоби навчання сприяють реалізації навчального матеріалу, що пропонується програмою час від часу, під керівництвом викладача, навчально-рефлекторні запитання та завдання різної модифікації, відповідні на які повинні дати самі користувачі, а якщо вони їх не знають, то можуть знайти потрібний матеріал в електронному підручнику самі чи скористатись довідкою або підказкою, дидактичною операцією, яка підтримує зацікавленість та впевненість здобувача, тому що надає можливість пригадати призабутий матеріал і «наштовхує» на правильний хід думок і дій. Програма передбачає також варіативність у виборі питань і завдань для кожного окремого етапу подачі чи закріплення знань, тому кожного разу, навіть при неодноразовому зверненні до повтору чи контролю, здобувач освіти отримує новий пакет запитань і завдань [6].

Науково-педагогічний працівник ЗВО усвідомлює, що результативність навчання, яка зумовлюється активною участю здобувача у навчальній діяльності, буде залежати від його емоційного стану та позитивної мотивації до такої діяльності

[7]. Усім учасникам освітнього процесу слід дбати про свою емоційну сферу, спрямовувати в позитивне русло свої думки.

Висновки і пропозиції. Отже, у закладах вищої освіти процес формування пізнавальної активності здобувачів вищої освіти сприяє підвищенню ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців. Позитивна мотивація до навчання, ініціативність в освітньому процесі, пізнавальна самостійність під час різноманітних видів навчальної діяльності забезпечують активну участь, співпрацю здобувачів у навчанні.

Формування пізнавальної активності здобувачів вищої освіти здійснюється із урахуванням таких педагогічних умов, як: наявність пізнавальних мотивів до навчання; використання в освітньому процесі особистісно орієнтованих технологій; застосування інформаційно-комп'ютерних технологій.

Пізнавальна активність за умови правильної педагогічної організації пізнавальної діяльності здобувача освіти, систематичної та цілеспрямованої виховної діяльності здійснює сильний вплив на розвиток його особистості.

Подальшого дослідження потребують психологічні засади формування пізнавальної активності молодого покоління, технології зосередження тривалої уваги на певній навчальній проблемі представників покоління Z і Y та ін.

Список використаної літератури:

1. Пізнавальна активність як стан готовності учнів до пізнавальної діяльності. URL: <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/169> (дата звернення: 29.07.2022)
2. Тесленко В. В. Формування творчої пізнавальної активності студентів вищих навчальних закладів. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 1. С. 5–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2015_1_3 (дата звернення: 29.07.2022)
3. Войтенко Н. С., Шатохін Б. І. Стимулювання та мотивація навчальної діяльності студентів на заняттях з математики. URL: <http://www.scinotes.mgu.od.ua/archive/v25/34.pdf> (дата звернення: 26.07.2022)
4. Чепурний В. І. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/69.pdf (дата звернення: 29.07.2022)
5. Формування пізнавальної активності школярів на уроках української мови. URL: https://vuzlit.com/555880/formuvannya_piznavalnoyi_aktivnosti_shkolyariv_urokah_ukrayinskoyi_movi (дата звернення: 29.07.2022)
6. Жукова О. С. Формування пізнавальної активності студентів при застосуванні навчального процесу нових інформаційних технологій. URL:

<https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-06/08zoster.pdf> (дата звернення: 29.07.2022)

7. Гришко О. І., Клевака Л. П. Психолого-педагогічні умови формування пізнавальної активності здобувачів вищої освіти. *Психолого-*

педагогічні координати розвитку особистості: зб. наук. матеріалів І Міжнар. наук.-пр. акт. конф. (2–3 червня 2020 р., м. Полтава). Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. С. 114–119. URL: <http://reposit.pntu.edu.ua/handle/PolNTU/7540> (дата звернення: 29.07.2022)

Honcharuk V. Modeling of cognitive activity of students higher education in the conditions of war

The article reveals the theoretical and methodological foundations of the formation of cognitive activity of students in institutions of higher education. It is pointed out that young people should already prepare for the reconstruction of Ukraine after the war, for the return to the proper state of all sectors (economic, cultural, etc.), and, first of all, educational. The state needs now and will need professional teachers who will be positively motivated towards their profession, aware of its important purpose on the invisible educational front. Such a teacher should be prepared by a higher education institution, which will take care of the positive attitude of its students towards the future profession, about their awareness of the need to carry out active cognitive activities during training in any conditions (natural disasters, epidemics, wars, etc.). Teachers need to carry out work aimed at forming the emotional component of the professional readiness of students of higher education, which means the development of their desire to learn new things, to expand knowledge, to self-development and self-improvement. Scientific-pedagogical workers of the institution of higher education must make every effort to form the cognitive activity of students of higher education, which will contribute to the social development of future teachers, their self-development and self-realization. In an institution of higher education, young people, regardless of the format of education, should actively «get involved» in educational and cognitive work during lectures, and practical-laboratory classes, and consultations, performing individual and independent tasks, and other various types of educational activities. It is noted that the effectiveness of training, which is determined by the student's active participation in educational activities, will depend on his emotional state and positive motivation for such activities. Higher education teachers should use various forms of interest of students in the educational process, as well as form different types of cognitive motives in them.

Key words: *students of higher education, formation, cognitive activity, positive motivation, cognitive motives.*